กิเลสและอุปมาเพื่อการเข้าใจพฤติของจิตในพุทธพจน์

ธีรัตน์ แสงแก้ว

E-mail: thanee_305@hotmail.com

รับต้นฉบับ 10 มกราคม 2559 วันที่เผยแพร่ 25 มิถุนายน 2559

บทคัดย่อ

กิเลสคือเนื้อหาของจิตหรือ เจตสิก ทำให้จิตแสดงอาการต่าง ๆ เกิดจากความหลง จึงเกิดความยินดี ยินร้ายซึ่งเป็นที่มาของความโลภและความโกรธนอนเนื่องและส่งผลให้เกิดการแสดงออกมาทางความคิด กายและวาจา มี 3 ระดับคือ 1) กิเลสชั้นละเอียด ทำให้สันดานเศร้าหมอง 2) กิเลสชั้นกลาง ทำให้มโนทวารเศร้าหมอง 3) กิเลสชั้นหยาบ ทำให้วจีทวารและกายทวารเศร้าหมอง กิเลสทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งปรุงแต่งและมีจริงเชิงพฤติของจิต แต่เกิดดับพร้อมกับจิต สามารถรับรู้ได้เมื่อแสดงตัวออกมา กิเลสนี้ไม่มีอยู่โดยตัวมันเอง แต่รู้ได้ด้วยประสบการณ์เชิงอัตวิสัยคือเป็นสิ่งประจักษ์โดยแต่ละคน ไม่สามารถทำลายได้แต่เมื่อมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ กิเลสย่อมไม่มีอำนาจครอบงำจิต ดังนั้นโลกทัศน์และเป้าหมายชีวิตของพุทธศาสนิกชนคือการพัฒนาสติสัมปชัญญะทุกขณะของการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ: กิเลส อุปไมย โลกทัศน์ เป้าหมายชีวิต

Kilesa and Its Metaphor to Understand the Function of Consciousness in the Buddha's Words

Theerat Saengkaew

E-mail: thanee_305@hotmail.com

Retrieved January 10, 2016 Accepted June 25, 2016

ABSTRACT

Kilesa indicates to the contents of consciousness or factors of mind, it made all conscious behaviors generated from delusion driven. It also further is caused by satisfaction and dissatisfactory objects of mind, then called as greed and eversion forcing to act badly and rightly through body and speech. The Kilesa or defilements are classified into 3 levels; 1) latent dispositions intoxicate the consciousness, 2) hindrance or Nivarana causes mental defilements, and 3) rough defilement made immoral deeds. The said defilements function as mental acts, rising and falling apart with consciousness, being perceived through expressions, it never exists by itself, but experienced and proved by oneself to witness its existence. It also cannot be destroyed but only perfect mindfulness and awareness arises, defilement will lose its power to control the mind so the new world view and goal of life of Buddhists focus on mindfulness development every step of living.

Keywords: Kilesa, Metaphor, Views, Goal of life

บทนำ

จิตของมนุษย์ทุกคนโดยธรรมชาติเพียงธรรมชาติรู้ แต่ดูเหมือนไม่บริสุทธิ์ ด้วยกิเลส คือสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองสามประการคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง และเพราะกิเลสทั้งสามนี้เองเป็นที่มาของการกระทำผิดพลาดทั้งหลาย ไม่ว่ามนุษย์จะมีสังคมสิ่งแวดล้อมเช่นใด กิเลสทั้งหลายที่คุกรุ่นอยู่ภายในจิตพร้อมจะลุกโพลงไหม้ให้ร้อนรน เป็นทุกข์ทรมานอยู่นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ การแก้ปัญหาที่ต้นเหตุคือการดับที่เหตุคือการดับกิเลสซึ่งเป็นสาเหตุให้ทุกข์ดับนั่นเอง บทสรุปของพระพุทธเจ้าคือเมื่อจิตรู้แจ้งปรมัตถภาวะย่อมพ้นจากความหลง ซึ่งเป็นต้นเหตุของความโกรธ ความรักยึดมั่นทั้งหลาย ดังนั้นกระบวนการทำให้ “จิตรู้แจ้งความจริงปรมัตถ์” จึงเป็นการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เป็นอิสระ ซึ่งเป็นเป้าหมายของคำสอนของพระพุทธเจ้า

ความหมายของกิเลส

คำว่า “กิเลส” เป็นภาษาบาลีสำเร็จรูปมาจาก กิลิส ธาตุ (ในความเร่าร้อน, เบียดเบียน) ณ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า “กิลิสติ, กิลิสฺสตีต กิเลโส”[1] หมายถึง ธรรมชาติที่ทำให้จิตใจเร่าร้อน หรือ เบียดเบียนจิตใจให้เศร้าหมอง[2] ให้ความหมายของกิเลสไว้ 3 ประการ[3] คือ 1) สภาพรบกวนจิต (จิตฺตๆ กิลิสฺสนฺติ วิพาเธนฺตีติ กิเลสา) 2) สภาพเผาผลาญจิต (จิตฺตๆ กิลิสฺสนฺติ อุปตาเปนฺตีติ กิเลสา) 3) สภาพทำให้เหล่าสัตว์เศร้าหมอง (กิลิสฺสนฺติ สตฺตา เอเตหีติ กิเลสา) ตามนัยแห่งพระอภิธรรมให้ความหมายว่า กิเลส หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำให้เศร้าหมองหรือเร่าร้อน จิต เจตสิก รูป ที่เกิดพร้อมกับกิเลสเหล่านั้นจึงมีความเศร้าหมองเร่าร้อนไปด้วย เพราะจิตใจและกิริยาของบุคคล ถ้าไม่ได้เกี่ยวข้องกับโลภะ โทสะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า ธรรมชาติใดย่อมทำให้เร่าร้อน ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กิเลส หรือ ธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการเศร้าหมองของสัมปยุตตธรรมนั้น จึงชื่อว่า กิเลส (กิเลส 10)[4] พระพุทธเจ้าทรงแสดงกิเลส 5 ประการ ว่าเป็นสาเหตุให้จิตเศร้าหมองหรือสูญเสียความเป็นปกติไป ตามนัยพระอภิธรรมได้แสดงกิเลสโดยความเป็นสภาวธรรมบ้าง อารมณ์บ้าง วิบากบ้าง ดังบาลีแสดงว่า สภาวธรรมที่เป็นกิเลสเป็นไฉน กิเลสวัตถุ 10 คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตัปปะ โลภะ

---

[1] พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต, **พจนานุกรมธาตุภาษาบาลี**, เรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : เอกพิมพ์ไท, 2541), หน้า 92-93.

[2] ธีรวัส บำเพ็ญบุญบารมี, **กิเลส: ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเบญจนิกาย, 2550), หน้า 3.

[3] พระคันธสาราภิวงศ์, **อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี**, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, 2546,) หน้า 646.

[4] พระสัทธัมมโชติกะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 3 และปริจเฉทที่ 7 หลักสูตรจูฬอาภิธรรมิกะโท**, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : ทิพยวิสุทธิ์, 2544), หน้า 100.

เกิดขึ้นในจิตตุปบาทที่สหรคตด้วยโลภะ 8 โทสะเกิดขึ้นสหรคตด้วยโทมนัส 2 โมหะเกิดขึ้นในอกุศลทั้งหมด มานะเกิดขึ้นสหรคตด้วยโลภะวิปปยุตจากทิฏฐิ 4 ทิฏฐิเกิดขึ้นสัมปยุตด้วยทิฏฐิ 4 วิจิกิจฉาเกิดขึ้นสหรคตด้วยวิจิกิจฉา ถีนะเกิดขึ้นในอกุศลที่เป็นสสังขาริก 5 อุทธัจจะ อหิริกะ และอโนตตัปปะ เกิดขึ้นในอกุศลทั้งหมด สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่ากิเลส[5] การพิจารณาเห็นแจ้งอกุศล โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา รู้จิตของบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยอกุศลจิตด้วยเจโตปริยญาณ[6] จึงพ้นจากกิเลสได้

คำว่ากิเลส ยังมีปรากฏความหมายหลายคำที่แสดงลักษณะให้เห็นภาพชัดเจนของกิเลส คือ 1) ขีละ (เครื่องตรึงจิต)2) อุสสทะ (เครื่องฟูขึ้น) กรณีการใช้ศัพท์นี้เป็นไวพจน์ของกิเลส ดังความว่า “คลื่น ย่อมไม่เกิดขึ้นในท่ามกลางแห่งสมุทร สมุทรสงบอยู่ ฉันใด ภิกษุพึงเป็นผู้หยุดอยู่ ไม่มีความหวั่นไหว ฉันนั้น ภิกษุไม่ควรทำ (กิเลส) เครื่องฟูขึ้นในที่ไหน ๆ[7] 3) อังคณะ (เครื่องยั่วยวน) [8] 4) กิญจนะ (เครื่องกังวล)[9] กิเลส (เครื่องกังวล) ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด ความสุขย่อมมีแก่ผู้นั้นหนอ ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว เป็นพหุสูต ท่านจงดูบุคคลผู้มี กิเลส (เครื่องกังวล)เดือดร้อนอยู่ ชนผู้ปฏิพัทธ์ในชนย่อมเดือดร้อน[10] 5) กุหิญจิ (เครื่องค่อนขอด) 6) ปปัญจะ (เครื่องเนิ่นช้า)[11] “นรชนทั้งหลายที่ทรามปัญญา มีความสำคัญใน กิเลส (เครื่องเนิ่นช้า) ยินดีอยู่ในกิเลส (เครื่องเนิ่นช้า) เป็นสัตว์มีสัญญา ย่อมวกวนเวียนอยู่”[12] กิเลสยังมีชื่อเรียกอีกตามอาการที่ปรากฏคือ หากมองกิเลสในแง่ความทะยานอยากเรียกว่า “ตัณหา” มองในแง่ความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นเรียกว่า “อุปาทาน” มองในแง่ความไม่รู้เรียกว่า “อวิชชา” หรือมองในแง่เครื่องขัดขวางความเจริญจิตเรียกว่า “นิวรณ์” เป็นต้น แนวการสอนธรรมะของพระพุทธเจ้าและพระอริยสาวก มีการ

---

[5] อภิ.สงฺ. (ไทย) 1/1565/379-380.

[6] ที.สี. (ไทย) 9/243-244/81., อภิ.ป. (ไทย) 40/408/259.

[7] ขุ.ม. (บาลี) 29 /725/428.

[8] ผู้ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมประสบเหตุแห่งความทุกข์ 10 ประการ ได้แก่ 1. เวทนาหนัก 2. เสื่อมทรัพย์ 3.ตาย 4. ป่วยหนัก 5. เสียสติ 6. ผิดกฎหมาย 7. ข้อกล่าวหาร้ายแรง 8. ไร้ญาติ 9. สิ้นสมบัติ 10.ไฟไหม้เรือน., ขุ.ธ. (ไทย) 25/20/28.

[9] กิญจนะ (เครื่องกังวล) มี 3 คือ 1. ราคกิญจนะ (เครื่องกังวลคือราคะ) 2. โทสกิญจนะ (เครื่องกังวลคือโทสะ), 3. โมหกิญจนะ (เครื่องกังวลคือโมหะ)., ที.ปา. (ไทย) 11/305/267.

[10] ขุ.อุ. (บาลี) 25/55/90.

[11] ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า ได้แก่ กิเลส 3 คือ 1. ตัณหา 2. มานะ 3. ทิฏฐิ หรือกิเลสวัฏฏะ (วงจรกิเลส)., วิ.มหา.อ. (ไทย) /78/722., ที.ม.อ. (ไทย) 3/20., ขุ.หา. (ไทย) 29/109/331., รากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าคือตัณหา รากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าคือทิฏฐิ ทิฏฐิ คือ อวิชชา อโยนิโสมนสิการ อัสมิมานะ อหิริกะ อโนตตัปปะ อุทธัจจะ., ขุ.มหา. (ไทย) 29/151/412., กิเลสเครื่องเนิ่นช้า หมายถึง ราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ., ขุ.อุ.อ. (ไทย) 67/399.

[12] สำ.สฬา. (ไทย) 18/95/99.

นำเอาไวพจน์มาใช้เป็นศัพท์แทนกิเลสซึ่งเป็นนามธรรม ตามความเหมาะสมในแต่ละกรณี เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจและเห็นภาพ การทำงานของกิเลสง่ายขึ้น

อุปมาของกิเลส

เพื่อให้เห็นภัยและโทษของการที่จิตคลุกเคล้ากับกิเลส พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้นโดยการแสดงอุปมาคือยกตัวอย่างเชิงเปรียบเทียบซึ่งเป็นเรื่องใกล้ชิดที่ผู้ฟังเข้าใจได้ยิ่งขึ้นแต่เป็นลักษณะโทษคือ (1) ข้าศึกคือกิเลส[13] กรณีการเปรียบกิเลสเป็นเหมือนข้าศึก (2) นายช่างคือกิเลส ดูกรนายช่างผู้สร้างเรือน บัดนี้เราพบท่านแล้ว ท่านจักไม่ต้องสร้างเรือนให้[14] (3) กิเลสดุจสัตว์ร้าย [15] (4) กิเลสดุจลูกศร[16] การเปรียบกิเลสเป็นเหมือนลูกศร ดังความว่า สัตว์อันกิเลสดุจลูกศรมีราคะเป็นต้นใดเสียบติดอยู่แล้วย่อมแล่นไปยังทิศทั้งปวง บัณฑิตถอนกิเลสดุจ ลูกศ มีราคะเป็นต้นนั้นออกได้แล้ว ย่อมไม่แล่นไปยังทิศ และไม่จมลงในโอฆะทั้งสี่[17](4) บ่วงคือกิเลส[18] ท่านกล่าวว่า เนื้อหรือสุกรที่ถูกคล้องบ่วงไว้ ไม่รู้อุบายจะแก้บ่วงดิ้นไป ๆ มา ๆ กระตุกบ่วงนั้นย่อมทำตรงที่ผูกรัดให้แน่นเข้า[19] (5) ยาพิษคือกิเลส[20](6) เครื่องจองจำคือกิเลส[21] (7) กิเลสดุจมะเร็งร้าย[22] (8) กิเลสดั่งดอกไม้[23](9) กิเลสดุจเปือกตม[24](10) กิเลสดุจน้ำฝน (11) กิเลสดุจห้วงน้ำ[25](12) กิเลสดุจภูเขา[26](13) ป่าคือกิเลส[27](14) ไฟคือกิเลส[28] เมื่อเกิด

---

[13] ขุ.ม.อ. (ไทย) 5/1/69/256.

[14] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร: โอเอ็นจี การพิมพ์, 2542), หน้า 52., ขุ.ธ.อ.(ไทย) 1/2/21/179.

[15] ขุ.อป.(ไทย) 33/205/361.

[16] ขุ.สุ.อ.(ไทย) 1/6/422/840., ขุ.ม. (ไทย) 29/174/498.

[17] โอฆะ 4 หมายถึงสภาวะอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ กิเลสดุจน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา(กาโมฆะ ภโวฆะ ทิฏโฐฆะ อวิชโชฆะ) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า 579.

[18] ขุ.เถร. (ไทย) 18/744/465.

[19] ขุ.เถร.อ. (ไทย) 2/3/387/45.

[20] ขุ.อป. (ไทย) 33/140/170.

[21] ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/2/3/294.

[22] อดิศักดิ์ พัททองคำ, **อาสวกิเลส (Mental in toxication),** ศิลปนิพนธ์ ภาควิชาศิลปะไทย (คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), หน้า 3, 28.

[23] ขุ.ธ. (ไทย) 25/48-50/42.

[24] ขุ.ชา.ทุกก. (ไทย) 20/ 265-269/224.

[25] อภิ.วิ. (ไทย) 35/831/542.

[26] ขุ.อิติ.อ. (ไทย) 1/4//288/682.

[27] ส.ส.อ. (ไทย) 1/2/730/307.

[28] ขุ.สุ.อ. (ไทย) 1/5/296/215.

ความเข้าใจและหวาดกลัวในเชิงการดำเนินชีวิตที่ปล่อยให้ตนเองตกเป็นทาสของกิเลสแล้ว ย่อมทำให้จิตของผู้ฟังเห็นภาพของความคิดและสิ่งที่เกิดขึ้นในประสบการณ์ของตนแต่ละคนและคล้อยตามมองเข้าใจและมองเห็นความเป็นจริงดังกล่าวจึงต้องการแสวงหาความหลุดพ้นจากกิเลส

เหตุเกิดของกิเลส

จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงสร้างโอกาสให้แต่ละบุคคลเห็นทางแสงสว่างในการแก้ไขโดยการแสดงหลักความเป็นเหตุและผล ในลักษณะว่า “สิ่งที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป ล้วนอิงอาศัยกันและกัน” หามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นปฐมเหตุหรือเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งทั้งปวงไม่ กิเลสแม้จะได้ชื่อว่าเป็นเหตุแห่งความทุกข์[29] ก็ตาม แต่ก็หาได้เป็นปฐมเหตุแห่งความทุกข์ไม่ เพราะกิเลสยังเป็นผลของสิ่งอื่นอีกหรือยังอิงอาศัยสิ่งอื่นเกิดขึ้น จึงได้ทรงตรัสแสดง ว่า “สุภนิมิต คือความกำหนดหมายว่างาม เมื่อบุคคลทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายถึงสุภนิมิต ราคะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ฯลฯ ปฏิฆนิมิต คือความกำหนดหมายว่ากระทบกระทั่ง เมื่อบุคคลทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายถึงปฏิฆนิมิต โทสะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น ที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ฯลฯ อโยนิโสมนสิการ เมื่อบุคคลทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย โมหะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น ที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น[30] ข้อความนี้ชี้ชัดว่า การกำหนดหมายว่างามที่ขาดการพิจารณาโดยอุบายอันแยบคาย เป็นเหตุให้ราคะเกิดและเจริญยิ่งขึ้น การกำหนดหมายว่ากระทบกระทั่งที่ขาดการพิจารณาโดยแยบคายเป็นเหตุให้โทสะเกิดและเจริญยิ่งขึ้น ส่วนการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายเป็นเหตุให้โมหะเกิดและเจริญยิ่งขึ้น”

หลักปฏิจจสมุปบาทแสดงกระบวนการเกิดดับของทุกข์อย่างเป็นระบบครบวงจรโดยมีจุดเริ่มต้นคืออวิชชา (ความไม่รู้) แม้อวิชชาจะได้ชื่อว่าเป็นประธาน[31] หรือเป็นศูนย์รวมของกิเลสทุกชนิดก็ตาม แต่อวิชชาก็ยังมีเหตุเกิดหรือยังอิงอาศัยเหตุปัจจัยอื่นอีก ดังพุทธพจน์ว่า เรากล่าวว่า อวิชชามีอาหารคือนิวรณ์ 5 แม้นิวรณ์ 5 ก็มีอาหารคือ ทุจริต 3 และทุจริต 3 ก็มีอาหารคือการไม่สำรวมอินทรีย์ แม้การไม่สำรวมอินทรีย์ ก็มีอาหารคือความไม่มีสติสัมปชัญญะ แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ ก็มีอาหารคือการกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย แม้การกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ก็มีอาหารคือ ความไม่มีศรัทธา แม้ความไม่มีศรัทธา ก็มีคือการไม่ฟังสัทธรรม แม้การไม่ฟังสัทธรรมเราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟัง

---

[29] อภิ.วิ. (ไทย) 35/184/126.

[30] องฺ.เอกก. (ไทย) 20/508/226.

[31] บรรจบ บรรณรุจิ, **ปฏิจจสมุปบาท**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์, 2538), หน้า 20.

สัทธรรม การไม่คบสัตบุรุษ[32]พุทธพจน์นี้ชี้ชัดว่า อวิชชาเกิดจากนิวรณ์ 5 นิวรณ์ 5 เกิดจากทุจริต 3 ทุจริต 3 กิดจากการไม่สำรวมอินทรีย์ การไม่สำรวมอินทรีย์ เกิดจากความไม่มีสติสัมปชัญญะ ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เกิดจากการกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย การกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย เกิดจากความไม่มีศรัทธา ความไม่มีศรัทธา เกิดจากการไม่ฟังสัทธรรม การไม่ฟังสัทธรรม เกิดจากการไม่คบสัตบุรุษ การไม่คบสัตบุรุษเกิดจาก ฯลฯ (สาเหตุอื่นอีก) โดยพระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า"อาหาร" แทนคำว่า "สาเหตุ" ในการแสดงเหตุเกิดของอวิชชา ย่างไรก็ตาม คัมภีร์พระสูตรบางเล่มแสดงอาสวะว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้อวิชชาเกิด[33] ดังความว่า "เหตุเกิดอวิชชาย่อมมีเพราะอาสวะเป็นเหตุให้เกิดอกุศล 5 ประการ มีอโยนิโส เป็นต้น"[34]

ระดับของกิเลส

ระดับคือการเปลี่ยนแปลงของกิเลสที่แสดงออกมา ทำให้จิตมีพฤติกรรมคละด้วยความยึดมั่นถือมั่น มี 3 ระดับ คือ **1)ระดับวีติกกมกิเลส**[35]เป็น กิเลสอย่างหยาบ ที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิดออกมาทางกายและวาจา เช่น เป็นกายทุจริตและวจีทุจริต ละด้วยศีล (อธิศีลสิกขา) เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดทางกาม นี่คือการล่วงออกไปทางกาย การพูดปด พูดส่อเสียดให้เขาแตกกัน หล่านี้เป็นความประพฤติชั่วออกไปทางวาจา แต่จะประพฤติชั่วออกไปทางกายหรือทางวาจา การกระทำเหล่านี้ต้องมาจากใจที่คิดก่อน ใจที่คิดชั่ว (อภิชฌา) คือเพ่งอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน ไม่เลือกว่าดีหรือชั่ว ไม่ว่าถูกหรือผิด อาฆาตพยาบาท มุ่งปองร้ายผู้อื่น **2)ระดับปริยุฏฐานกิเลส**[36]**ได้แก่**กิเลสระดับกลาง ที่พลุ่งขึ้นมาเร้ารุมอยู่ในจิตใจ เรียกว่านิวรณ์ 5 คือ มิจฉาทิฏฐิเป็นความเห็นผิดจากคลองธรรม คือเห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดี เมื่อความคิดชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นในใจนั่นได้ชื่อว่ากิเลสเกิดขึ้นครอบงำใจ อภิชฌามุ่งที่จะให้ได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน เป็นกิเลสที่เกิดขึ้นครอบงำใจ ทำใจให้เดือดร้อนกระวนกระวาย 3) **ระดับอนุสยกิเลส**[37]คือกิเลสอย่างละเอียด ที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานอันยังไม่ถูกกระตุ้นให้พลุ่งขึ้นมา ได้แก่อนุสัย 7 ละด้วยปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) กิเลสขั้นละเอียด เป็นกิเลสที่นอนจมอยู่ ได้แก่ความชอบใจ แต่ยังไม่

---

[32] อง.ทสก. (ไทย) 24/61/117.

[33] อาสวะ มี 4 อย่าง ได้แก่ 1. กามาสวะ คือความติดใจหรือหมกมุ่นในกาม 2. ภวาสวะ คือความติดใจหรือหมกมุ่นในภพ 3. ทิฏฐาสวะ คือความเห็นผิด เช่น เห็นว่าโลกเที่ยง 4. อวิชชาสวะ คือความไม่รู้อริยสัจ 4., อภิ.วิ. (ไทย) 35/961/549.

[34] ม.มู. (ไทย) 12 /128/71.

[35] วิ.มหา.อ. (ไทย) 1/9/48., อภิ.สง.อ. (ไทย) 1/1/1/49.

[36] อภิ.วิ. (ไทย) 35/180/139.

[37] วิ.มหา.อ. (ไทย) 1/9/49.

แสดงอาการออกมา ยังนอนจมอยู่ กิเลสอย่างนี้เรียกว่าราคะ ความไม่ชอบใจอันนอนจมอยู่ยังไม่แสดงอาการออกมานี้ เรียกว่าปฏิฆะ ความไม่รู้คือ ไม่รู้ตามความเป็นจริง เรียกว่าอวิชชา แสดงออกมาเป็นมิจฉาทิฏฐิ

สรุป

กิเลสคืออารมณ์ปรุงแต่งจิตภายในด้วยความหลง จึงเกิดความยินดี ยินร้ายซึ่งเป็นที่มาของ ความโลภและความโกรธนอนเนื่อง จากนั้นทำให้เกิดความรู้สึกอยากได้รุนแรง คือ ตัณหา รบกวนอยู่ในใจ พลุ่งพล่านอยู่ด้วยความอยาก หรือพลุ่งพล่านอยู่ด้วยความโกรธแค้นเกลียดชัง หรือพลุ่งพล่านอยู่ด้วยความโง่สงสัย กระวนกระวายอยู่ในใจ ถ้าความปรุงแต่งไม่หยุดอยู่แต่เพียงเท่านั้นก็จะทะลุออกมาทางกาย ทางวาจา เป็นการกระทำด้วยเจตนา เช่น การล่วงละเมิดในทางกาม การฆ่าเขาเบียดเบียนเขา การพูดเท็จ ตลอดจนการดื่มน้ำเมา เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า กิเลสหยาบ ดังนั้นกิเลสจึงแบ่ง 1) กิเลสชั้นละเอียด ทำให้สันดานเศร้าหมอง 2) กิเลสชั้นกลาง ทำให้มโนทวารเศร้าหมอง 3) กิเลสชั้นหยาบ ทำให้วจีทวารและกายทวารเศร้าหมอง กิเลสทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีจริงเป็นพฤติของจิตที่ปรุงแต่ง แต่มีลักษณะเกิดดับพร้อมกับจิต สามารถรับรู้ได้เมื่อแสดงตัวออกมา

เอกสารอ้างอิง

ธีรวัส บำเพ็ญบุญบารมี. **กิเลส: ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเบญจนิกาย, 2550.

บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจจสมุปบาท**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์, 2538.

พระคันธสาราภิวงศ์. **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, 2546.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 6.กรุงเทพมหานคร : โอเอ็นจี การพิมพ์, 2542.

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต. **พจนานุกรมธาตุภาษาบาลี**. เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร : เอกพิมพ์ไท, 2541.

พระสัทธัมมโชติกะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 3 และปริจเฉทที่ 7 หลักสูตรจูฬอาภิธรรมิกะโท.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : ทิพยวิสุทธิ์, 2544.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____.**อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, 2532.